

RUIGTEN IN HET NATUURBELEID

Guido Verschoor, Provincie Limburg, afdeling Groen, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht
Stijn Vanacker, Instituut voor Natuurbehoud, Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel

Ruigten zijn belangrijk vanuit het oogpunt van natuurbehoud. Er zijn tal van diersoorten die in belangrijke mate gebruik maken van ruigten als onderdeel van hun biotoop. Ook bepaalde zeldzame plantensoorten komen voor in ruigte. Het gaat daarbij vooral om soorten van ruigten die gevonden worden op kalkrijke bodem.

In dit artikel wordt beschreven op welke manier en in welke mate in het huidige natuurbeleid aandacht wordt geschonken aan ruigten. Hierbij is zowel het Vlaamse als het Nederlandse beleid nader bekeken. Ondanks dat de aandacht voor ruigten groter wordt, worstelen beheerders nog met de mogelijkheden vanuit het natuurbeleid om tot de ontwikkeling van ruigten in hun terreinen te komen.

RUIGTEN

RUIGTEN EN HUN MILIEU

Onder ruigten worden in dit artikel vegetaties verstaan die worden gedomineerd door ruigtkruiden, die waardevol zijn vanuit het oogpunt van natuurbehoud en waar het natuurbeleid zich derhalve op zou moeten richten. Ruigtkruiden zijn opgaande, overjarige, niet houtige planten waarvan de aanwezigheid afhankelijk is van een zekere voedselrijkdom van bodem- en of grondwater en vrijwel altijd ook van natuurlijke of menselijke dynamiek. Op natte standplaatsen komen ruigten voor die behoren tot de Klasse der natte strooiselruigten (*Convolvulo-Filipendule-*

tea). Voorbeelden zijn ruigtkruidengemeenschappen waarin Echte valeriaan (*Valeriana officinalis*) of Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*) voorkomen of gemeenschappen met Rivierkruiskuid (*Senecio fluviatilis*), Smalle aster (*Aster lanceolatus*) en Grote engelwortel (*Angelica archangelica*) langs de rivieren (figuur 1). Op drogere en voedselrijke gronden ontwikkelen zich allerlei vegetaties uit de Klasse der ruderales gemeenschappen (*Artemisietea vulgaris*), waarin Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*), Akkerdistel (*Cirsium arvense*), Speedistel (*Cirsium vulgare*), Grote klit (*Arctium lappa*) en Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*) groeien. Op droge kalkrijke plaatsen groeien soorten uit de Marjolein-klasse (*Trifolio-Geranietaea sang-*

uinei), met onder meer Wilde marjolein (*Origanum vulgare*) en Gewone agrimonie (*Agrimonia eupatoria*) (figuur 2). Ook ruigten op de kalkhoudende, droge gronden langs de Maas bevatten elementen van deze klasse. Andere soorten van min of meer kalkrijke ruigten zijn Brave hendrik (*Chenopodium bonus-henricus*), Kruidvlier (*Sambucus ebulus*) en Ijzerhard (*Verbena officinalis*) (BEIJE *et al.*, 1994; STORTELDER, 1999).

HET BELANG VAN RUIGTEN

In veel natuurgebieden kan de ecologische variatie sterk toenemen als de oppervlakte aan ruigten wordt vergroot (BEIJE *et al.*, 1994). Dit blijkt bijvoorbeeld uit een onderzoek naar het behoud en de ontwikkeling van de biodiversiteit in bestaande en te ontwikkelen kalkgraslanden in Zuid-Limburg. Naar aanleiding van dit onderzoek wordt door de provincie in 40% van deze gebieden de ontwikkeling van een zeker aandeel droge ruigte voorgestaan (INBERG & BAKKER, 2000). Ook is het belang van ruigten voor diersoorten van het agrarisch cultuurlandschap groot. Voor maar liefst 24% van 34 representatief gekozen soorten en soortgroepen die afhankelijk zijn van het cultuurlandschap in Limburg blijkt "ruigte en ruideraal terrein" een noodzakelijk kenmerk van het biotoop. Voor nog eens 62% is het een gewenst onderdeel van het biotoop (Van Ladden, 2000). Voor planten blijken de ruigten minder van belang. Slechts een klein deel van de bedreigde plantensoorten is in Limburg in ruigten aangetroffen. Bovendien zijn deze

FIGUUR 1
Ruigte langs de Maas bij
Venlo (foto: L.H. Wortel).

FIGUUR 2
Gewone agrimonie
(*Agrimonia eupatoria*)
(foto: G. Verschoor).

FIGUUR 3

Bont dikkopje (*Carterocephalus palaemon*), een vlindersoort die voorkomt in natte en zonnige ruigten langs struweel of bos (foto: G. Verschoor).

soorten niet specifiek afhankelijk van dit biotoop (zie kader & tabel I).

De betekenis van ruigten hangt af van de aanwezigheid van overgangen naar andere vegetatietypen. Grensmilieus die beheerd worden als ruigten zijn bijvoorbeeld vaak rijk aan vlindersoorten (figuur 3). Van ruigten is ook bekend dat ze aantrekkelijk zijn voor vogels (zie ook het artikel van KURSTJENS & VAN DER WEIDE, elders in dit nummer). Maar ook voor veel vogelsoorten zijn grote monotone oppervlakten met slechts enkele soorten, bijvoorbeeld met alleen Grote brandnetel en Akkerdistel, minder zinvol (zie kader & tabel II).

BEHEER

Vanuit het beheer moet rekening worden gehouden met de instandhouding van ruigten én de ontwikkeling ervan. In graslanden kan extensieve tot zeer extensieve begrazing (minder dan 1 koe/paard per ha) leiden tot het ontstaan of voortbestaan van ruigten. Ook door minder intensief (eens in de 2-3 jaar) en/of gefaseerd te maaien, bijvoorbeeld in bermen, kan rekening gehouden worden met ruigten (BEIJER *et al.*, 1994). Voor het beheer van de Grensmaas is aan Belgische zijde gekozen voor zowel begrazings- als maaibeheer. In Nederland is voor het beheer van de meeste natuurgebieden langs de Maas gekozen voor begrazingsbeheer. Dit vindt plaats in de vorm van jaarrondbegrazing door paar-

TABEL I

Enkele kengetallen van de ruigten in de meetnetgebieden (zie kader):

- a) de totale oppervlakte aan ruigte en het percentage ruigte ten opzichte van andere vegetatie-eenheden;
- b) het aantal waarnemingen van aandachtsoorten binnen de ruigten en het percentage ten opzichte van het totaal aantal waarnemingen;
- c) idem, met het aantal waargenomen soorten;
- d) idem, met het aantal waargenomen Rode Lijst 1+2 soorten (met uitsterven en ernstig bedreigde planten soorten volgens de Limburgse Rode Lijst (CORTENRAAD & MULDER, 1998)).

Onder ruigten zijn de vegetatietypen Rf, Rc, Rh en Rt gerekend.

	absoluut	relatief
a) Oppervlakte (hectare)	19	0,7%
b) Aantal waarnemingen	386	2,1%
c) Aantal soorten (diversiteit)	142	21,6%
d) Aantal Rode lijstsoorten (RL 1+2)	19	7,0%

den en/of runderen. De gemiddelde dichtheid is één dier per drie à vier hectare. De ervaring leert dat bij deze dichtheid ruigten tot ontwikkeling komen en standhouden.

NEDERLAND

NATUURBELEID

Een belangrijke pijler van het Nederlandse natuurbeleid is de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De EHS is een samenhangend stelsel van bestaande en te ontwikkelen bossen en natuurgebieden, beheersgebieden en verbindingen daartussen. Het Maasdal vormt een belangrijk onderdeel van deze ecologische structuur.

Op provinciale schaal is de EHS in Limburg uitgewerkt in de Provinciale Ecologische Structuur (PES). In het realiseringstraject, dat op dit moment ruim tien jaar duurt, is tot nu toe relatief weinig aandacht besteed aan de kwaliteit van de natuur. Daarom richt de overheid zich nu op de realisatie van vooraf opgestelde doelen die zoveel mogelijk "afrekenbaar" zijn gemaakt (MINISTERIE VAN LNV, 2000).

NATUURDOELTYPEN

Om aan te geven waar welk doel wordt nastreeft, wordt gebruik gemaakt van natuurdoeltypen. Een natuurdoeltype kan omschreven worden als een nagestreefde combinatie van abiotische kenmerken, zoals grondsoort en voedselrijkdom, en een bepaalde biodiversiteit. Voorbeelden van natuurdoeltypen zijn: droge heide, nat schraalgrasland en elzenbroekbos. Op landelijk niveau is een stelsel van 92 natuurdoeltypen ontwikkeld (BAL *et al.*, 2002). Dit stelsel is een geheel herziene versie van de natuurdoeltypen beschreven in het handboek Natuurdoeltypen (BAL *et al.*, 1995). In Limburg is het landelijk systeem van natuurdoeltypen door de provincie verrijkt.

LANDELIJK

In het eerste handboek Natuurdoeltypen (BAL *et al.*, 1995) vormt Rietland en ruigte het enige natuurdoeltype dat specifiek betrekking heeft op ruigte. Afgezien van het feit dat dit type niet geheel voldoet aan de definitie van ruigten, is het door de afwezigheid van grote oppervlakten voor Limburg nauwelijks van belang. In het nieuwe handboek (BAL *et*

TABEL II

Percentage waarnemingen van broedvogels in de meetnetgebieden in de verschillende typen ruigten. Rc & Rh: riviergebonden ruigten. Rf: ruigten van voedselrijke natte bodem. Rt: ruigten van voedselrijke tot vrij vochtige bodem. De kolom Perc_ter bevat het percentage territoria van een vogelsoort ten opzichte van het totaal aantal territoria aangetroffen in ruigten (het totaal aantal territoria aangetroffen in de ruigten in de meetnetgebieden bedraagt 95). De kolom Perc_srt bevat het percentage territoria van een soort aangetroffen binnen ruigten ten opzichte van het totaal aantal territoria van deze vogelsoort gevonden in alle meetnetgebieden.

Soort	Type Ruigte Rc&Rh	Rf	Rt	Perc_ter	Perc_srt
Tuinfluiters (<i>Sylvia borin</i>)		20%		20%	4%
Bosrietzanger (<i>Acrocephalus palustris</i>)	5%	11%	4%	20%	7%
Grasmus (<i>Sylvia communis</i>)	2%	6%	6%	15%	4%
Kleine Karekiet (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)		7%	2%	9%	7%
Fitis (<i>Phylloscopus trochilus</i>)		3%	3%	6%	2%
Rietgors (<i>Emberiza schoeniclus</i>)	1%	2%	2%	5%	5%
Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata</i>)			3%	3%	5%
Geelgors (<i>Emberiza citrinella</i>)		1%	1%	2%	1%
Boompieper (<i>Anthus trivialis</i>)			2%	2%	1%
Overig	4%	11%	2%	17%	-
TOTAAL	12%	62%	26%	100%	

KADER

Enkele resultaten uit het provinciaal meetnetonderzoek.

Naast een vlakdekkende broedvogel- en vegetatiekartering worden er door de Nederlandse provincie Limburg met grotere regelmaat 108 meetnetgebieden bezocht. Deze worden jaarlijks onderzocht op broedvogels en eens in de vier jaar op vegetatie. Hierbij worden ook de volgende ruigten gekarteerd:

- Ruigten op voedselrijke natte bodem waarin hoog opschietende kruiden domineren (Rf). Kenmerkende soorten zijn Kale jonker (*Cirsium palustre*), Harig Wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*) en Echte valeriana (*Valeriana officinalis*) (Rf).
- Ruigten van voedselrijke bodems langs de Maas of andere rivieren en beken, met onder meer Haagwinde (*Calystegia sepium*) en verschillende astersoorten (*Aster spec.*) (Rc). Ruigten met Aardpeer (*Helianthus tuberosus*) worden apart onderscheiden (Rh).
- Ruigten op voedselrijke, droge tot vrij vochtige bodem waarin overblijvende en tweejarige planten domineren, zoals Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*) en Akkerdistel (*Cirsium vulgare*) (Rt).

In tabel I en II staan enkele resultaten uit het meetnetonderzoek. Uit tabel I blijkt dat er slechts 19 ha aan ruigten gekarteerd is in de meetnetgebieden. Dit is maar 0,7% van alle gekarteerde vegetatie-eenheden. Let wel, het gaat hierbij om vlakdekkende ruigten met een meerjarig karakter, waarop eventueel in het natuurbeheer te sturen zou zijn. Slechts 2,1% van alle waarnemingen van aandachtsoorten (indicatieve en bedreigde plantensoorten) blijkt afkomstig uit deze ruigten. Bijna 142 van deze soorten (21,6%) is wel eens in ruigten aangetroffen. Echter slechts een klein aandeel behoort tot de ernstig en met uitsterven bedreigde plantensoorten (7%). Bovendien zijn deze soorten niet specifiek afhankelijk van ruigten.

Provinciedekkend blijken Bosrietzanger (*Acrocephalus palustris*) en Grasmus (*Sylvia communis*) verreweg het meest afhankelijk van ruigten (tabel II). Ook de Tuinfluiter (*Sylvia borin*) wordt vaak in ruigten aangetroffen, maar heeft relatief meer territoria buiten ruigten dan de Bosrietzanger. Uit de laatste kolom valt af te leiden dat slechts een klein percentage territoria wordt aangetroffen in ruigten. Dit volgt deels uit de systematiek van de kartering. Alleen vlakdekkende ruigten worden gekarteerd en de frequentie van de broedvogel- en vegetatiekartering is verschillend. Het territorium van de Bosrietzanger, die nieuw ontstane ruigten snel koloniseert en na enige successie ook weer snel verlaat, is niet altijd als ruigte gekarteerd. Bovendien worden ruigten in bepaalde gevallen opgenomen bij andere vegetatie-eenheden. De Tuinfluiter is geen ruigtesoort, maar zal in dit geval in struweel en jong bos op de overgang naar ruigte hebben gezeten. Deze overgangen zullen zijn gekarteerd als ruigte.

al., 2002) is dit natuurdoeltype vervangen door de doeltypen *Moeras* en *Natte strooiselruigte*. Het laatste type bestaat uit twee- of meerjarige ruigtkruiden die voorkomen op aanspoelselgordels langs allerlei wateren of in niet jaarlijks gemaaid rietlanden. Er komen soorten voor uit allerlei (romp)gemeenschappen van de Klasse der Natte strooiselruigten (*Convolvulo-Filipenduletea*). Dit doeltype is vooral van belang voor de fauna, waaronder broedvogels van ruige rietvegetaties, zoals Blauwborst (*Luscinia svecica*) en zoogdieren als Bever (*Castor fiber*) en Waterspitsmuis (*Neomys fodiens*).

Naast dit natuurdoeltype worden ook droge ruigten onderkend. Deze vormen echter geen apart natuurdoeltype, maar zijn een onderdeel (een subdoeltype) van het doeltype *zoom, mantel en droog struweel*. Dit subdoel-

type is bedoeld om gradiëntrijke overgangssituaties tussen bossen en lage vegetaties te bevorderen. Dit subtype komt zowel in grensmilieus als vlakvormig voor. Als onderdeel van het subtype *zoom en ruigte* wordt de Associatie van Dauwbraam en Marjolein (*Rubio-Origanetum*) genoemd. Voorbeeldgebieden in Limburg zijn onder meer de Wraakelberg, de Wijlre-akkers en de Zelderse Driessen (BAL et al., 2002).

Zowel de toevoeging van het natuurdoeltype *natte strooiselruigte* als het subtype *zoom en ruigte* vormen een aanwijzing dat de aandacht voor ruigten sinds het vorige handboek is toegenomen.

LIMBURG

In de Limburgse natuurdoelensystematiek wordt naast het natuurdoeltype *vochtige*

oeverruigte het doeltype *droge ruigte* gebruikt. Later is nog het doeltype *verbindingsruigte* toegevoegd. Dit betreft droge ruigten te realiseren in ecologische verbindingzones ten behoeve van bepaalde diersoorten. De *vochtige oeverruigten* zijn te vinden op periodiek overstroomde vochtige tot vrij droge stikstofrijke bodem. Dit type is voornamelijk te vinden langs rivieren, beken en watergangen, bijvoorbeeld langs de Geul, of in meer structuurrijk moeras of nat grasland. Tot de doelsoorten behoren onder meer Waterspitsmuis en Kamsalamander (*Triturus cristatus*) en plantensoorten als Echte heemst (*Althaea officinalis*), Kleine kaardebol (*Dipsacus pilosus*) (figuur 4) en Rivierkruid.

De *droge ruigten* komen voor op kalkhoudende tot zeer kalkrijke en stikstofrijke bodem, bijvoorbeeld in krijtgroeven, onder krijtsteilranden en plaatselijk in de rivierdalen. Dit natuurdoeltype is regelmatig aangegeven in combinatie met kalkgrasland. Doelsoorten zijn onder meer Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) en Hazelworm (*Anguis fragilis*). Daarnaast valt een groot aantal plantensoorten binnen dit type, waaronder Kalktrip (*Centaurea calcitrapa*) (figuur 5), Brave hendrik en Wild kattekruid (*Nepeta cataria*).

Met behulp van de Limburgse natuurdoeltypen kan het belangrijkste deel van de voor het natuurbeleid relevante ruigten beschreven worden. De natuurdoelen in Limburg zijn vastgelegd in door de provincie opgestelde stimuleringsplannen. In deze plannen zijn op een schaal van 1:25.000 keuzen gemaakt voor de te ontwikkelen natuurdoeltypen. Tabel III geeft het aandeel ruigten dat wordt nagestreefd in de Limburgse natuur. De percentages lijken laag. Dit komt doordat de natuurdoeltypen vaak alleen zijn benut bij zeer specifieke abiotische situaties of in die gevallen wanneer er soorten voorkomen die specifiek aan ruigten gebonden zijn.

NATUURLIJKE EENHEDEN

Onder natuurlijke eenheden worden natuurgebieden verstaan die wat betreft soorten-samenstelling en ecologische processen dicht bij de van oorsprong hier voorkomende natuur staan. Menselijk ingrijpen is tot een minimum beperkt. Ruigtkruidenvegetaties vormen een substantieel onderdeel van natuurlijke eenheden omdat hier voldoende voorwaarden aanwezig zijn voor het ontstaan van deze vegetaties. De Provincie Limburg wil inzetten op het - uiterlijk per 2020 - realiseren van minimaal drie natuurlijke eenheden die groot genoeg zijn om via natuurlijke pro-

FIGUUR 4
Kleine kaardebol (*Dipsacus pilosus*) (foto: G. Verschoor).

FIGUUR 5
Kalketrip (*Centaurea calcitrapa*) (foto: G. Verschoor).

cessen de variatie in planten en dieren in stand te houden. Hiertoe zijn de Mariapeel, de Grensmaas en de Meinweg aangewezen. Verder ziet de Provincie in de toekomst nog mogelijkheden in onder meer de Weeterbossen en het Wijffelterbroek. Min of meer natuurlijk beheerde eenheden kunnen al op relatief kleine oppervlakten (25 ha of meer) ontwikkeld worden, maar volledig ontwikkelde ecosystemen zijn vermoedelijk pas bij een aaneengesloten oppervlakte van circa 500 ha of meer te realiseren (PROVINCIE LIMBURG, 1999). Dit neemt niet weg dat voor het ontwikkelen van ruigtkruidenvegetaties kleinere oppervlakten voldoende zijn.

STUREN OP RESULTAAT

Om te kunnen sturen op vooraf vastgestelde doelen zijn per 1 januari 2000 twee nieuwe rijkssubsidieregelingen voor natuur, bos en landschap in werking getreden, namelijk de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) en de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN). De SN regelt de subsidiëring van bestaande en te ontwikkelen natuur- en bosge-

bieden. De SAN regelt de subsidiëring van agrarisch natuurbeheer in beheersgebieden. In dit artikel wordt alleen op hetgeen geregeld is via de SN ingegaan. In deze regeling staan de zogenaamde natuurdoelpakketten centraal.

NATUURDOELPAKKETTEN

De natuurdoelen geformuleerd in de stimuleringsplannen zijn gekoppeld aan zogenaamde natuurdoelpakketten. Sturing van het beheer en de inrichting of omvorming gebeurt op basis van deze pakketten. Per gebied wordt aangegeven voor welke oppervlakte subsidie is te verkrijgen en via welke pakketten. De pakketten vormen een combinatie van beheersvoorschriften en het te behalen resultaat.

KNELPUNTEN

In de SN zijn landelijk 30 doelpakketten geformuleerd. Dit lijkt weinig om de totale variatie aan natuur in Nederland goed te kunnen beheren en om de diversiteit aan planten en dieren in stand te houden. Bepaalde typen natuur dreigen dan ook tussen wal en schip te raken. Voor ruigten bestaan geen doelpakketten. Natte ruigten dienen mee te liften met moe-

ras en droge ruigten met struweel of bos. Hiervoor is in de verschillende pakketten een zekere speelruimte opgenomen. Voor de meeste pakketten bedraagt deze 10% van de oppervlakte, voor het pakket moeras is deze nog meer. Een speelruimte van 10% betekent bijvoorbeeld dat voor het pakket (half-)natuurlijk grasland vereist wordt dat een gebied voor tenminste 90% bestaat uit grasland. Ruigten kunnen dus voor maximaal 10% deel uitmaken van een grasland wil het perceel nog onder de subsidievoorwaarden vallen.

Elk natuurdoelpakket kent zijn eigen beheersvoorschriften. Dat de beheersvoorschriften weinig rekening houden met het ontstaan van het onmisbare element ruigte volgt uit de beheersvoorschriften voor het basispakket (half-)natuurlijk grasland. De graslanden mogen worden gemaaid of begraaft en er is een maximale veebezetting van 3 GVE per hectare voor de periode van 1 juli tot 1 april. Deze veebezetting betekent dat het grasland voor het grootste deel bestaat uit kort grasland en geen ruimte biedt aan een aandeel ruigte met gewenste overgangen naar struweel. De ontwikkeling van ruigten en zoomvegetaties langs bosranden is eveneens een probleem. Het pakket struweel levert minder geld op dan het pakket bos (€ 9,53 tegenover € 46,47), maar biedt wel duidelijk ruimte voor de ontwikkeling van kruidachtige planten. Er is dus weinig stimulans om te zorgen voor de ontwikkeling van noodzakelijke overgangen met ruigte en struweel langs de bosranden.

TABEL III

Oppervlaktepercentages ruigten binnen het totaal aantal natuurdoeltypen in:

a) alle natuur en bosgebieden, inclusief de tot natuur om te vormen landbouwgronden (nieuwe natuurgebieden);
b) alle nieuwe natuurgebieden.

A 7.1 betreft het doeltype vochtige oeverruigte, A 7.2 betreft het doeltype droge ruigten. Vanwege het ontbreken van nauwkeurige gegevens is het doeltype verbindingsruigte achterwege gelaten.

Categorie	Percentage A.7.1	A.7.2	Totaal
a) Natuur & bos	0,2%	0,2%	0,4%
b) Nieuwe natuur	0,5%	0,6%	1,1%

Voor *Grootschalige natuur*, het pakket voor natuurlijke eenheden, wordt ook een lage beheersbijdrage gegeven. De beheerseenheid moet tenminste 500 ha groot zijn en biedt dus voor kleinere begrazingseenheden geen oplossing. Deze beheerseenheden bestaan vaak uit een mozaïek van vegetatietypen die ontstaan in een meer dynamisch systeem. Voor het verkrijgen van subsidie via de SN moet hier worden teruggefallen op een combinatie van vele natuurdoelpakketten. Omdat precies moet worden aangegeven waar bepaalde doelpakketten zullen ontstaan, biedt de SN voor dit soort gebieden te weinig flexibiliteit. Bovendien ontstaan door de verschillende beheersvoorschriften van de pakketten problemen met het toepassen van integrale begrazing. Voorbeelden zijn de begrazingseenheden in het Beneden-Geuldalproject of de Kleine weerd in Maastricht. Het is haast onmogelijk om dit soort beheerseenheden bij één of meerdere pakketten onder te brengen. Ook proefprojecten langs de Grensmaas worden in deze zin als problematisch beschouwd. Op weg naar een beheerseenheid groter dan 500 ha zullen vele kleinere begrazingsprojecten worden opgestart. Ook deze zijn slecht inpasbaar in de subsidieregeling.

Ondanks het feit dat enkele pakketten meer ruimte bieden voor ruigtkruidenvegetaties, kan niet op de ontwikkeling van ruigte gestuurd worden. Bovendien biedt de speelruimte in de doelpakketten ook ruimte voor de ontwikkeling van andere vegetatietypen dan ruigte. Voor kleinere natuurlijk beheerde eenheden biedt de systematiek geen soelaas. Daar komt bij dat juist de meer flexibele pakketten, zoals struweel, weinig geld opleveren. Gepleit wordt daarom voor het opnemen van een natuurdoelpakket gericht op het ontwikkelen van mozaïekvegetaties met ruigten en overgangsv egetaties door middel van een procesmatig beheer.

VLAANDEREN

NATUURBELEID

De beschrijving van de belangrijkste pijlers uit het Vlaamse natuurbeleid is hoofdzakelijk terug te vinden in het thema 'verlies aan biodiversiteit' in het Milieubeleidsplan 2. Daar wordt aan de hand van vrij concrete acties uitgelegd wat in de planperiode 1997-2001 verwezenlijkt had moeten worden.

Eén van de belangrijkste acties van het Vlaamse natuurbeleid is de afbakening van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN). Het VEN is een samenhangend geheel van bestaande en te ontwikkelen 'grote eenheden natuur' en verbindingen daartussen. De eerste 84.000 ha worden momenteel afgebakend. In tegenstelling tot het Nederlandse beleid, kan nog zeer weinig geëvalueerd worden, aangezien de overheid nog in de 'afbakeningsfase' zit. Kijken in hoeverre rekening wordt gehouden met ruigte wordt hierdoor onmogelijk.

NATUURTYPEN

Om aan te geven welk doel wordt nagestreefd in Vlaanderen, is - in navolging van Nederland - eveneens als actiepunt in het Milieubeleidsplan een systematiek opge maakt van natuurtypen. Een natuurtipe werd omschreven als een combinatie van biotische en abiotische kenmerken op een begrensde ruimtelijke schaal. In eerste instantie is geprobeerd om natuurtypen voor waterlopen en stilstaande oppervlaktewateren, bossen, heiden en graslanden op te stellen (ENVICO, 2001; SORESMA, 2001; VANDENBUSSCHE, 2002; VANDENBUSSCHE *et al.*, 2002). Onlangs is de studie aangevat om eenzelfde systeem op te bouwen voor pioniervegetaties, ruigten, struwelen, mantels en zomen. Dat nu pas wordt begonnen met ruigten in te delen in natuurtypen, is misschien ook al een indicatie voor het in geringe mate rekening houden met ruigte.

NATUURRAPPORT

Het Vlaamse Natuurrapport heeft een driedelige decretale opdracht:

1. de toestand van de natuur beschrijven en evalueren;
2. de evolutie van de natuur voorspellen;
3. het voorbije beleid evalueren.

In het Natuurrapport 2001 wordt onder het hoofdstuk *biotopen in Vlaanderen volgens de Biologische Waarderingskaart* (PAELINCKX & WILS, 2001) een toestandsbeschrijving, die is gebaseerd op de Biologische Waarderingskaart (BWK) van de Vlaamse biotopen, gepresenteerd. PAELINCKX & WILS (2001) onderscheiden ook het biotoop 'ruigte'. Ruigten worden gedefinieerd aan de hand van twee eenheden, namelijk *ruigte* en *verruigd grasland*. Hierbij zeggen ze dat volgens het Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juli 1998 geen specifieke melding gemaakt wordt van ruigten. Maar aangezien 'ruigten' evenwel

TABEL IV

Planologische beschermingen waar vergunningsplicht nodig is het voor het wijzigen van ruigtevegetatie in Vlaanderen.

Groengebieden
Parkgebieden
Buffergebieden
Bosgebieden
Valleigebieden
Brongebieden
Natuurontwikkelingsgebieden
Agrarische gebieden met ecologisch belang of met bijzondere waarde
Landschappelijk waardevolle agrarische gebieden
Beschermde duingebieden
IVON (= Integraal Verwevings- en Onsteunend Netwerk)
binnen Ramsgebied (= Wetlands; internationaal belangrijke waterrijke gebieden).
Binnen de perimeter van Vogelrichtlijngebied
In habitatrichtlijngebied

duidelijk 'vegetaties' zijn, geldt voor de ruigten - binnen bepaalde planologische beschermingen (tabel IV) - een vergunningsplicht voor vegetatiewijziging. Een uitzondering dient evenwel gemaakt te worden voor braakgronden kaderend in het Europees landbouwbeleid.

Na berekening concluderen ze dat de totale oppervlakte ruigte in Vlaanderen zich situeert tussen de 6220 en 8400 ha. Daarvan zou minder dan de helft vergunningsplichtig zijn.

CONCLUSIE

In het natuurbeleid wordt nog slechts in geringe mate aandacht gegeven aan de natuurwaarde van ruigten, al is de aandacht groeiende. Een oorzaak kan zijn dat ruigten veelal afhankelijk zijn van voedselrijke omstandigheden en men hierom van mening is dat zij in voldoende mate spontaan ontstaan. Ook blijven maar weinig plantensoorten die afhankelijk zijn van ruigten én zeldzaam én bedreigd te zijn. Dit is mogelijk een andere reden waarom vanuit botanisch opzicht geen specifieke natuurdoeltypen voor ruigten worden onderscheiden. Een uitzondering hierop vormen plantensoorten van kalkrijke droge ruigten. Veel soorten blijken juist afhankelijk van overgangen tussen natuur(doe)ltypen, waarvan ruigten onderdeel uitmaken. Dit geldt bijvoorbeeld voor kalkgraslandvlinders. Ook voor verschillende vogelsoorten gaat dit op. Juist op de ontwikkeling van deze overgangssituaties valt door middel van het huidige rijkssubsidiestelsel moeilijk te sturen. Toch is de onderwaardering van ruigten on-

FIGUUR 6
Ruig grasland en
braamstruweel langs een
goed ontwikkelde bosrand
(a). Dergelijke randen zijn
belangrijk voor een groot
aantal soorten. Veel
bosranden in natuurgebie-
den bezitten echter nog
een abrupte overgang
naar grasland (b). Door
bijvoorbeeld extensieve
begrazing worden
geleidelijke overgangen
bevorderd (foto's: G.
Verschoor).

terecht. Veel soorten waarvoor ruigten een substantieel en/of wezenlijk onderdeel zijn van hun biotoop, dreigen te verdwijnen. Door het intensieve beheer is er geen ruimte meer voor 'overhoekjes' met ruigten in landbouwgebieden. Ook is er geen plaats voor ruigten in bijzondere natuurgebieden met een groot aandeel (zeer) kwetsbare plantensoorten. Deze gebieden zijn te klein en te kwetsbaar om te experimenteren met ruigten. Omdat de ontwikkeling van ruigten veelal te danken is aan de aanwezigheid van dynamische omstandigheden, bijvoorbeeld door extensieve begrazing, en onder deze voorwaarden ook vaak overgangen naar andere natuur(doel)typen ontstaan, is het minder zinvol om in het beleid te sturen op vlakdekkende ruigten. Het invoeren van een subsidiepakket voor "mozaïekvegetaties" waarbij ook kleinere gebieden meer natuurlijk kunnen worden beheerd, lijkt dan meer voor de hand te liggen. Aan de andere kant kan het beleid een bijdrage leveren door onderzoek te stimuleren naar de relatie tussen ruigten en de aanwezigheid van bepaalde diersoorten en door de aandacht voor bijvoorbeeld voor een meer op overgangssituaties gericht bosrandbeheer te vergroten (figuur 6).

DANKWOORD

Hierbij willen we graag onze collega's bedanken voor het meedenken over dit onderwerp, met name Jack Geraedts voor het aanleveren van de gegevens van de broedvogel- en vegetatiekartering. Torben Mulder, Jack Geraedts en Jo van der Coelen willen we bedanken voor het doorlezen van de manuscripten.

SUMMARY

ROUGH VEGETATIONS AND NATURE CONSERVATION POLICY

Rough vegetations are important for nature conservation, since they include several endangered plant species, especially on calcareous soils, and many animals use them as part of these biotopes. Although authorities are beginning to show more interest in this topic, Dutch and Flemish nature conservation policies have so far failed to heed the importance of rough vegetations, probably because rough vegetations mostly depend on nutrient-rich conditions and the common opinion is that there is more than enough spontaneous development of such vegetations. In addition, there are few plant species that are both rare and confined to rough vegetations, while many animal species prefer the transitional zones between rough vegetations and other types of vegetation. It is, however, difficult to focus policy on these transitional zones. Because many species depend on these transitional zones and favourable conditions often develop in dynamic circumstances, extensive grazing by cows or ponies is often a useful management measure, even for the small conservation areas along the river Meuse. It is regrettable that these measures are insufficiently supported in the present government's subsidies policy.

LITERATUUR

BAL, D., H.M. BEIJE, Y.R. HOOGVEEN, S.R.J. JANSEN & P.J. VAN DER REEST, 1995. Handboek Natuurdoeltypen in Nederland. Rapport IKC Natuurbeheer, nr. 111. Informatie- en Kenniscentrum, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

- BAL, D., H.M. BEIJE, M. FELLINGER, R. HAVEMAN, A.J.F.M. VAN OPSTAL & F.J. ZADELHOF, 2002. Handboek Natuurdoeltypen in Nederland. Tweede, geheel herziene editie. Rapport EC-LNV, nr. 2002/20. Expertisecentrum, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.
- BEIJE, H.M., L.W.G. HIGLER, P.F.M. OPDAM, T.A.W. VAN ROSSUM & H.J.P.A. VERKLAAR, 1994. Bos- en Natuurbeheer in Nederland. Deel 1. Levensgemeenschappen. Derde herziene druk. Backhuys Publishers, Leiden.
- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1998. Actualisering van de lijst van bedreigde planten in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 87 (7): 161-170.
- ENVICO, 2001. Opmaak van een systematiek natuurtypen in Vlaanderen: Stilstaande wateren. Concept rapport. Envico adviesbureau, Mechelen.
- INBERG, J.A. & N.J. BAKKER, 2000. Biotopen van open kalkrijke hellingen in Zuid-Limburg. Studie in het kader van Stimuleringsplan Zuid-Limburg-Zuid. Buro Bakker adviesbureau voor ecologie, Assen.
- LEDDEEN, D. VAN, 2000. Onderzoek naar een faunagericht agrarisch natuurbeheer in de provincie Limburg. Eerste rapportage: biotoopvoorkeuren van diersoorten van het agrarisch cultuurlandschap in Limburg. Rijkshogeschool IJsseland, Opleiding Milieukunde, afstudeerrichting Natuurbeheer en management, Deventer.
- MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER EN VISSERIJ, 2000. Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21^e eeuw. Ontwerp-Planologische Kernbeslissing. Ministerie Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- PAELINCKX, D. & C. WILS, 2001. Biotopen volgens de Biologische Waarderingskaart. In Kuijken et al., 2001. Natuurrapport 2001. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 18, Brussel.
- PROVINCIE LIMBURG, 1999. Nota natuur en landschapsbeheer 2000-2010. Een kader voor samenwerking en tijdige realisatie van natuurdoelen. Provinciale Staten van Limburg, Maastricht.
- SORESMA, 2001. Onderzoek naar de mogelijkheden van een systematiek van Vlaamse natuurtypen. 9. Natuurtypen in landbouw- en cultuurmilieus (in landelijk gebied). Definitief rapport. Soresma advies- en ingenieursbureau, Antwerpen.
- STORTELDER, A.H.F., J.H.J. SCHAMINÉE & P.W.F.M. HOMMEL, 1999. De vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen. Opulus press, Uppsala/Leiden.
- VANDEBUSCHE, V., 2002. Systematiek van Natuurtypen voor de Biotopen Heide, Moeras, Duin, Slik en Schor. Deel I: Inleiding. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- VANDEBUSCHE, V., F. T'JOLLYN, A. ZWAENEPOEL, G. DE BLUST & M. HOFFMANN, 2002. Systematiek van Natuurtypen voor de Biotopen Heide, Moeras, Duin, Slik en Schor. Deel II-V. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.